

Tomo VUKŠIĆ

EKUMENSKI I MEĐURELIGIJSKI ASPEKTI PASTORALNOGA POHODA PAPE IVANA PAVLA II. SARAJEVU

Sažetak

Ovaj članak podijeljen je u šest cjelina. Najprije se govori o Ivanu Pavlu II. kao smirenom i sigurnom zagovorniku prijateljstva među vjeronazorima te njegovoj ekumenskoj teologiji i ekumenskom pastoralu općenito. Drugi dio, koji je najveći, opisuje Papu u Sarajevu kao prijatelja ljudi na djelu i podijeljen je na deset tematskih odlomaka: papa grli napaćene stanovnike zemlje; Sarajevo "znak našega stoljeća"; BiH je susretište i sukobište različitosti; "Nikada više rata"; mir u pravdi; sklad na način mozaika; prednost etičkih, moralnih i duhovnih vrijednosti; oprostenje donosi pomirenje; dijalog način rješavanja poteškoća i dobrotvornost gradi miroljubivi suživot. Treći dio prikazuje njegov susret s pravoslavicima, četvrti sa židovima a peti s muslimanima. Posljednje poglavlje donosi prikaz odjeka Papinih ekumenskih i međureligijskih nastupa.

Papa Ivan Pavao II. boravio je 12. i 13. travnja 1997. u pastirskom pohodu Sarajevu. Govorio je ponajviše katolicima, ali je veliko poštovanje očitovao također pravoslavicima, muslimanima i židovima kojima je isto tako govorio kad se u nadbiskupskom dvoru ponaosob susreo s delegacijama svake od ovih zajednica. Od subote navečer pa do nedjelje navečer, koliko je boravio u Sarajevu, Papa je održao jedanaest govora i propovijedi u različitim prigodama. Uputio ih je, naravno, na više adresa: katolicima je govorio nekoliko puta (biskupima, svećenicima, redovnicima, redovnicama, bogoslovima, sjemeništarcima, običnim vjernicima); po jedan govor uputio je pravoslavicima, židovima, muslimanima, dobrotvornim udrugama, političkim djelatnicima a izrekao je i dva pozdravna govora: jedan na dolasku i drugi na odlasku. Te njegove govore moguće je i treba proučavati pod raznim vidovima te će vjerojatno biti tako i studirani. Ovaj članak se ograničava, s jedne strane, na uočavanja ekumenskih elemenata u Papinim govorima koji se, po svojoj definiciji, tiču samo odnosa među kršćanima, tj. u konkretnoj situaciji odnosa katolika i pravoslavaca; s druge pak strane, međureligijski aspekti Papinih nastupa nisu ništa manje zanimljivi pa članak upozorava i na njegove poruke koje se tiču odnosa katolika i pripadnika nekršćanskih religija,

prije svega židovstva i islama koji su već stoljećima prisutni na ovim područjima.¹

Ovaj članak podijeljen je u šest cjelina. Najprije će biti govora o Ivanu Pavlu II. kao smirenom i sigurnom zagovorniku prijateljstva među vjeronazorima te njegovoj ekumenskoj teologiji i ekumenskom pastoralu općenito. Drugi dio, koji je najveći, opisuje Papu u Sarajevu kao prijatelja ljudi na djelu i podijeljen je na deset tematskih odlomaka. Treći dio prikazuje njegov susret s pravoslavicima, četvrti sa židovima a peti s muslimanima. Posljednje poglavlje donosi prikaz odjeka Papinih ekumenskih i međureligijskih nastupa.

I. IVAN PAVAO II., SMIRENI I SIGURNI ZAGOVORNIK PRIJATELJSTVA MEĐU VJERONAZORIMA

Papa Ivan Pavao II. svakako ide u red onih rimskih Prvosvećenika kojima je stvar jedinstva Crkve duboko prirasla srcu. Mnogo zauzeti od svojih prethodnika promiče i međureligijski dijalog. Očitovao je to mnogo puta za vrijeme svoga pontifikata, osobito u svojim govorima i brojnim susretima s predstavnicima različitih vjeronazora na brojnim pastoralnim pohodima mjesnim Crkvama na raznim stranama svijeta.

I.1. Pastoralno događanje prijateljstva među različitim

Kao idealna mjesta za susrete s predstavnicima drugih Crkava i religija, te za održavanje, njegovanje i sklapanje međucrkvениh i među-

1 Ovo je prvi pokušaj sustavnoga pristupa ekumenskom i međureligijskom sadržaju različitih nastupa pape Ivana Pavla II. u Sarajevu. No, iako ne na ovakav način, o ovoj tematici već je bilo govora i na drugima stranama. Npr. sarajevski nadbiskup kardinal Vinko Puljić govorio je o ovome u svojim nastupima: *Papa promijenio ozračje u BiH*, u GK 17 (1997.) 3 od 27. travnja 1997. Sva četiri biskupa iz BiH (Puljić, Komarica, Perić, Sudar), odgovarajući na jednaka pitanja u zajedničkom razgovoru za *L'Osservatore Romano* od 14. svibnja 1997. (G. Mattei, *Un commosso abbraccio di gratitudine al Successore dell'Apostolo Pietro*, str. 4-5) također dotiču ovu problematiku (str. 5). Usp. također N. P., *L'Osservatore intervjuirao BH-biskupe*, u GK 21 (1997.) 5 od 25. svibnja 1997: "Osvrćući se na pitanje ekumenizma i međuvjerskog dijaloga, biskupi su istaknuli da su Papine riječi dale novi zamah dijalogu, suživotu i suradnji nazočnih vjerskih zajednica koje su se za vrijeme rata vrlo udaljile jedna od druge."

Dubrovački biskup dr. Želimir Puljić govorio je svećenicima svoje biskupije također o ovoj tematici na sastanku u Dubrovniku 16. travnja te svećenicima u Požezi 17. travnja o.g. Istu tematiku dotaknuo je i u svom članku *Uz Papin pohod Sarajevu (12-13. travnja 1997)*, u *Vjesnik biskupija Splitske metropolije* 2 (1997.) 56-58.

O ovome piše i mostarski biskup dr. Ratko Perić u svom reportažnom izvještaju o Papinu boravku u Sarajevu, *Papa među nama*, u *Crkva na Kamenu* 5 (1997.) 7.

To su uradili i gotovo svi novinski izvještači koji su pratili ovaj pastirski pohod Ivana Pavla II.

U Mostaru je u organizaciji OSCE 21. svibnja 1997. održan međureligijski "okrugli stol" na kojemu su sudjelovali predstavnici četiriju najpoznatijih vjerskih skupina u Hercegovini: katolički mostarsko-duvanjski biskup mons. Ratko Perić, pravoslavni zahumsko-hercegovački episkop Atanasije Jevtić, muslimanski muftija iz Mostara Seid ef. Smajkić i predsjednik Židovske općine iz Mostara gosp. Zoran Mandelbaum. Tema sastanka, koja je okupila sudionike, bila je unaprijed dogovorena: poruke pape Ivana Pavla II. za vrijeme njegova boravka u Sarajevu i mogućnost ekumenskoga i međureligijskoga dijaloga. Usp. *Međureligijski susret*, u GK 22 (1997.) 3 (1. lipnja 1997.): "U mirnom i otvorenom razgovoru sudionici su mogli iznijeti svoja viđenja o višenacionalnoj i viševjerskoj Bosni i Hercegovini, o religioznoj toleranciji na ovim prostorima, o ekumenskim nastojanjima za dobro općeg mira."

Naravno, ovo nisu ni izdaleka svi pokušaji analize Papinih poruka. No, kako ovi, tako i oni drugi što ovdje nisu spomenuti, samo su djelomične analize ili tek usputni osvrti na tematiku iz gornjega naslova.

religijskih prijateljstava kao i za upućivanje poziva na međusobnu snošljivost i suradnju poslužila su papi Ivanu Pavlu II. upravo područja u kojima žive pripadnici različitih naroda, Crkava i religija a koja je on posjećivao. Stoga se Papina pastoralna zauzetost za jedinstvo Crkve i za međureligijsko prijateljstvo posebno očitovala na njegovim brojnim putovanjima kad je, posjećujući mjesne Crkve, redovito koristio prigodu da katolike pozove na veću osjetljivost za dijalog među kršćanima, pripadnicima različitih Crkava i crkvenih zajednica, kao i na stupanje u otvorenije susretanje s pripadnicima nekršćanskih religija.

I.2. Ekumensko naučavanje

Papa Ivan Pavao II., međutim, nije promicatelj samo pastoralnoga provođenja ekumenizma i međureligijskoga dijaloga. Naime, kao namjesniku Kristovu na čelu Crkve, uza silnu pastoralnu zauzetost koju pokazuje od početka svoga pontifikata, kao uostalom i svakom papi, i njemu u bit službe ulazi obveza propovijedanja cjelovitoga Kristova nauka. No, čini se da Ivan Pavao II. ide u red onih papa kojima je jasnoća katoličkoga nauka osobito prirasla srcu. Njegova teološka očitovanja, doduše, nisu česta kao njegovi pastoralni nastupi ali su svakako češća negoli su bila kod podosta drugih papa. Tako je način pastorala prodorne prisutnosti Ivana Pavla II. utemeljen na njegovu prepoznatljivu načinu naučavanja: također na razini ekumenskih i međureligijskih odnosa.²

I.3. Jasan identitet pretpostavka ekumenizma

I njegov pastoralni i njegov teološki "rukopis" promicanja i gradnje ekumenizma i međureligijskoga dijaloga vrlo su prepoznatljivi. Prije svega, svojim načinom naučavanja učinio je mnogo da katoličkoj teologiji vrati osjećaj uravnotežene sigurnosti, zdravoga ponosa i jasnoga identiteta koji su u ono neposredno poslijesaborsko vrijeme, tako se barem čini ovom autoru, ostavljali dojam zamagljenosti. Očita mu je želja da katolički ekumenski radnici u taj crkveni projekt ulaze svjesni svoga poslanja i svoga stanja. Katolički identitet, ali neokrnjen, mora se susretati s drugim crkvenim i religijskim identitetima, koji u ekumensko i međureligijsko susretanje trebaju donijeti sebe također cijele. Katolički narodi, kao i sljedbenici drugih vjeronazora, osim svoje vjerske baštine,

² Za vrijeme svoga pontifikata Ivan Pavao II. objavio je više dokumenata koji se izravno ili neizravno tiču ekumenizma: *Zakonik kanonskoga prava* (1983.); *Zakonik kanona istočnih Crkava* (1990.); *Katekizam Katoličke Crkve* (1992.); *Ut unum sint* (1995., enciklika); *Orientalis lumen* (1995., apostolsko pismo). Ovdje su zanimljivi dijelovi dokumenata *Tertio millennio adveniente* (1994.) i *Vita consecrata* (1996.) kao i dijelovi knjige *Prijeći prag nade*. K tomu vrlo su brojni njegovi nastupi u kojima je govorio o ekumenizmu.

Osim toga odgovorna crkvena nadležstva, za vrijeme istoga pontifikata, objavila su brojne dokumente među kojima se osobito ističe *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, koji je objavilo Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana 1995., a koji je na hrvatski preveden i tiskan u Zagrebu 1994. god.

O drugim dokumentima središnjih crkvenih ustanova usp. bilješku 3 na str. 128 istoga *Direktorija*. O ekumenskom djelovanju pape Ivana Pavla II. na hrvatskom jeziku vidi: J. Zečević, *Jedinstvo Crkve u "Katekizmu Katoličke Crkve"*, u *Živo vrelo* 2 (1994.) 28-29; 3 (1994.) 28; 4 (1994.) 28; 5 (1994.) 28-29; isti, *Oni su zapravo mi*, u *Stećak* (Sarajevo), travanj 1997., str. 20-22; T. Vukšić, *Communicatio in sacris u novom crkvenom zakoniku*, u *Crkva u svijetu* 3 (1986.) 269-280; isti, *Ekumenizam u "Katekizmu Katoličke Crkve"*, u F. Prcela (priredio), *Dijalog. Na putu do istine i vjere*, Zagreb 1996., str. 273-288 (isto u *Crkva u svijetu* 3 /1996/ 304-322).

u ekumensko i međureligijsko susretanje donose i svoj nacionalni, kulturni i svaki drugi identitet čije očitovanje mora biti podržavano upravo kroz takvo susretanje. Tj., moguće prešućivanje čitava identiteta ili njegova dijela, odnosno njegova možebitna zabrana, unaprijed onemogućuju izgradnju zdrava suživota među vjeronazorima i narodima.

I.4. Jedinstvo je teološka obveza Crkve

U skladu s razmišljanjima Drugoga vatikanskog sabora Ivan Pavao II. nastoji posvijestiti da stvar jedinstva Crkve nije samo Kristova stvar pa, ako Krist hoće da Crkva bude jedna, neka u svojoj svemoći to i izvede. Stvar jedinstva Crkve je, naravno, prije svega stvar Kristova i stvar Presvetoga Trojstva, jer nitko Crkvu ne može voljeti koliko njezin Utemeljitelj, ali istovremeno je to i stvar Crkve. Upravo stoga je Ivan Pavao II. mogao napisati u svojoj enciklici *Ut unum sint* da je put ekumenizma put Crkve koja je na tom putu odlučna.³ "Katolička Crkva - nastavlja Papa u svojoj enciklici - s nadom prihvaća ekumensku obvezu kao imperativ kršćanske savjesti prosvijetljene vjerom i vođene ljubavlju."⁴

Jedinstvo je stvar konstitucije Crkve i stvar njezine dogmatske vjere o njoj samoj. "To jedinstvo - veli Ivan Pavao II. - koje je Gospodin darovao svojoj Crkvi i u koje je htio sve uključiti, nije nešto sporedno, nego stoji u središtu njegova djelovanja. Ono također nije istovjetno nekom drugorazrednom atributu zajedništva njegovih učenika, nego pripada samoj biti toga zajedništva. Bog želi Crkvu, jer želi jedinstvo u kojem se očituje sva dubina njegove *agape*."

Naime, ovo jedinstvo darovano od Duha Svetoga ne sastoji se jedinstavno u nekom zbrajanju osoba, koje se pridodaju jedna drugoj. To je jedinstvo oblikovano vezom ispovijedanja vjere, sakramenata i hijerarhijskog vodstva zajedništva."⁵

I.5. Kristova oporuka: *Da budu jedno!*

Koliko je poznato, Isus ni za što nije pet puta molio Oca nebeskoga osim za jedinstvo svojih učenika (usp. Iv 17,11-23). Uradio je to, ima se dojam, u jednom dahu u najdramatičnijem času svoga života, neposredno pred svoju muku i smrt. Shvaćajući Isusa posvema ozbiljno, pa tako i njegovu oporučnu želju: "Oče sveti, (...) da svi budu jedno kao i mi" (Iv 17,11), koju je Isus izgovorio u obliku molbe Ocu kao dio svoje velikosvećeničke molitve znojeći se krvavim znojem tjeskoban i zbog budućnosti svojih učenika, Ivan Pavao II. želi ovu Kristovu molitvu pretvoriti u molitvu same Crkve. Zapravo, takva molitva mora stajati u temelju svakoga crkvenog djelovanja glede jedinstva. Ustvari, Papa želi da se Kristova povijesna dogođenost ostvaruje kao Kristovo sadašnje događanje, naravno po Crkvi kao zajednici, koja je Kristovo tijelo, i po njezinim pojedinim članovima, koji su Kristovi udovi (usp. 1 Kor 12,27), tj. sredstva i posrednici Kristova djelovanja u svakom povijesnom "sada".

3 Usp. Ivan Pavao II., *Ut unum sint* (enciklika), u *Ut unum sint. Orientale lumen*, Zagreb 1995., str. 15.

4 *Ondje*, str. 16.

5 *Ondje*, str. 16-17.

2. IVAN PAVAO II. U SARAJEVU: PRIJATELJ LJUDI NA DJELU

Na ovoj misaonoj matrici valja promatrati kako Papin ekumenski tako i njegov međureligijski nastup u Sarajevu⁶ gdje se, osim s katolicima, Ivan Pavao II. susreo i s predstavnicima svih inovjercima koji u organiziranom obliku tradicionalno žive na ovim prostorima. Naime, vjermanačelima ekumenizma, susreo se s izaslanstvom Srpske pravoslavne crkve koje je predvodio biskup Nikolaj, dabrobosanski metropolit. Njegujući, međutim, i međureligijski dijalog, susreo se također s delegacijom muslimana kojoj je na čelu bio muslimanski poglavar u Bosni i Hercegovini reis-ul-ulema Mustafa ef. Cerić te potom i s grupom sljedbenika židovske vjere koju je predvodio predsjednik židovske općine u Sarajevu gosp. Jakob Finci.

Za vrijeme susreta sa svakom grupom predstavnika različitih vjerskih zajednica Papa je održao prigodni govor te je svaki put upozoravao na ono što povezuje sljedbenike različitih vjerskih puteva, na zajedničku vjersku baštinu, poticao je na dijalog, te snošljivost i razumijevanje, osobito među sljedbenicima različitih Crkava i religija. S druge strane, o stvari društvene pravde i mira, utemeljenih na jednakosti svih ljudi, govorio je u drugim prigodama, prije svega u susretima s političkim radnicima.⁷

2.1. Papa grli sve stanovnike napaćene zemlje

Zauzetost Ivana Pavla II. za čovjeka, za njegova prava i dostojanstvo, ne poznaje granice rase, vjere, nacije ili države. On je propovjednik kršćanskog humanizma koji se nadahnjuje na biblijskoj istini o čovjeku kao slici Božjoj. Vjerman toj temeljnoj kršćanskoj istini o čovjeku, a zahvaljujući ponajprije Bogu što je uslišio njegovu "dugo gajenu želju"⁸ da se ostvari hodočašće u Sarajevo koje je Ivan Pavao II. "tako dugo vremena želio i očekivao",⁹ Papa će već u svom prvom govoru, izrečenom za vrijeme svečanosti dobrodošlice u sarajevskoj zračnoj luci, reći ovako: "Že-

6 Ovdje upozoravam da su objavljeni također svi govori koje je Ivan Pavao II. namjeravao održati u Sarajevu 8. rujna 1994. te da su misli iz tih govora mnogo puta prepoznatljivije u govorima čiji će sadržaj ovdje biti prikazan. Govori Ivana Pavla II. iz 1994. mogu se pronaći u *L'Osservatore Romano* od 9. i 10. rujna 1994; u Ivan Pavao II., *Govori u Hrvatskoj*, Dokumenti 100, Zagreb 1994. (dodatak I.), str. 47-71; u *Mladi teolog* 22 (1995.) 5-23.

7 Sve govore Ivana Pavla II. održane u Sarajevu 12. i 13. travnja 1997. objavio je, na jeziku na kojemu su održani, poluslužbeni vatikanski dnevnik *L'Osservatore Romano* u rubrici *Documenti* u svom *Supplemento a "L'Osservatore Romano"* - N. 88 - 17. travnja 1997., str. I-VIII pa će u ovom članku svi Papini govori biti citirani prema ovom izvorniku.

Osim što je Papine govore objavio *L'Osservatore Romano*, oni se mogu naći tiskani i u biltenu *KTA - Tjedni pregled vijesti*, Sarajevo, 20. travnja 1997., str. 4-20; u sarajevskom mjesečniku *Svijetlo Riječi*, travanj 1997., str. 11-18; također u tomislavgradskom mjesečniku *Naša ognjišta*, svibanj 1997., str. 3-12; u zagrebačkom *Glasu Koncila* od 20. travnja 1997., str. 10-22; govor Svetog Oca duhovnim zvanjima i njegovu propovijed izrečenu za vrijeme svete mise objavio je mostarski mjesečnik *Crkva na Kamenu*, svibanj 1997., str. 10-12.

8 Sve citate iz govora Ivana Pavla II. u ovom članku preuzimam prema izvorniku tiskanom u *Supplemento a "L'Osservatore Romano"* od 17. travnja 1997. Ovaj citat: *Supplemento...*, str. II.

9 *Ondje*.

Ovu misao Ivan Pavao II. izrekao je nekoliko puta: najprije već u času svoga dolaska u Sarajevo u zrakoplovnoj luci; ponovio ju je u svom govoru u katedrali za vrijeme večernje molitve sa svećenicima, redovnicima, bogoslovima i sjemeništarcima; također u propovijedi za vrijeme svete mise na stadionu Koševo; u govoru biskupima BiH te u oproštajnom govoru prije polijetanja prema Rimu.

lim zagrliti sve stanovnike toliko napaćene zemlje. (...) Neka svatko od tih ljudi zna da u Papinu srcu ima povlašteno mjesto. U momemu me zalaganju za promaknuće mira u ovoj zemlji vodila želja da se osigura poštivanje svakoga čovjeka i njegovih prava, bez obzira na narodnu ili vjersku pripadnost. (...)

(...) Istodobno svoj pozdrav upućujem trima konstitutivnim narodima Bosne i Hercegovine: Hrvatima, Muslimanima i Srbima. Drago mi je da im, sve od ovoga prvoga trenutka moje nazočnosti u njihovoj zemlji, mogu posvjedočiti svoje veliko poštovanje i iskreno prijateljstvo."¹⁰

2.2. Sarajevo "znak našega stoljeća"

Dvadeseto stoljeće, osobito u evropskoj povijesti, bit će upamćeno kao vrijeme u kojemu je čovjek, uz mnoga dobra koja je učinio, proizveo i najveće tragedije u dosadašnjoj ljudskoj povijesti uopće. Sarajevo i cijela Bosna i Hercegovina u svemu tome događanju, nažalost, nikako nisu bila rubna područja. Dapače, i ovi krajevi i njihovi ljudi mnogo puta su bili i protagonisti i velike žrtve tragičnih zbivanja pa je Sarajevo postalo neka vrsta zaštitnoga znaka tragedija našega vijeka.

Razmišljajući o tome Ivan Pavao II. je u svom govoru članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine kazao ovo: "Već sam imao prigodu ustvrditi, i to danas ovdje ponavljam, da se Sarajevo, kao grad raskrižje napetosti među različitim kulturama, vjerama i narodima, može smatrati *grad koji je znak našega stoljeća* (sve kurzivom napisane riječi u navodima iz govora Ivana Pavla II., koje u ovom članku preuzimam, podvukao je on sam, op. T. V.). Naime, upravo je ovdje 1914. počeo Prvi svjetski rat; ovdje je snažno bjesnilo nasilje Drugoga svjetskoga rata; i ovdje su, napokon, u završnici stoljeća, ovdašnji stanovnici doživjeli beskrajne godine tjeskobe i straha posred razaranja i smrti."¹¹

Očito dobro upućen, i pod dojmom stoljetnih patnja koje su sudbina ovih krajeva, Papa je u jednom dijelu svoje propovijedi na stadionu Koševo analizirao, prozvao, pozvao, ponovio i zaželio ovako: "Sarajevo, Bosno i Hercegovino, tvoja povijest, tvoje patnje, tvoje iskustvo iz nedavnih ratnih godina, za koje se nadamo da se više nikada neće vratiti, imaju zagovornika kod Boga: Isusa Krista, jedinoga Pravednika. (...)

Ne može se zaboraviti da je Sarajevo postalo znak patnje čitave Europe u ovome stoljeću. Sarajevo je to bilo na početku 20. stoljeća, kada je ovdje počeo Prvi svjetski rat, a ponovno je postalo na jedan drugi način kada su se ratni sukobi dogodili samo u ovim krajevima. Europa je u tome sudjelovala kao svjedok. Ali moramo se upitati: je li bila uvijek potpuno odgovorni svjedok? Ne može se izbjeći ovo pitanje. Potrebno je da državnici, političari, vojnici, znanstvenici i kulturni djelatnici nastoje na nj pružiti odgovor. Želja je svih ljudi dobre volje da ono što Sarajevo predstavlja ostane unutar XX. stoljeća i da se više ne ponove njegove tragedije u tisućljeću koje je već na vratima."¹²

¹⁰ *Ondje*.

¹¹ *Ondje*, str. IV.

¹² *Ondje*, str. V.

Potrebno je uočiti da se Papa nije zaustavio samo na sumornoj analizi kronike zala već je zaželio da Sarajevo u budućnosti postane znak pozitivnoga. Rekao je naime: "Bosna i Hercegovina se napokon sada, nakon velike patnje, zalaže za izgradnju mira. Nije to lak pothvat, kako je pokazalo iskustvo tijekom minulih mjeseci od okončanja sukoba do danas. Unatoč svemu, *mir je, uz potporu međunarodne zajednice, ipak moguć, štoviše mir je prijeko potreban*. S povijesnih obzora gledano, Sarajevo će i čitava Bosna i Hercegovina, ako svoj ustrojstveni poredak postave na mir, na kraju ovoga stoljeća moći postati primjer suživota u različitosti za tolike narode koji proživljavaju slične teškoće u Europi i svijetu."¹³

2.3. Susretnište i sukobište različitosti

Ove zemlje nisu, međutim, postale "trusno" područje tek u 20. stoljeću kad je Sarajevo postalo njegov znak. Ustvari, gotovo oduvijek one su susretnište i mnogo češće sukobište različitosti. Ovdje su, živeći na istom području bilo susljedno bilo istovremeno, tragove ostavile, svaka na svoj način, različite kulture (romanska, bizantsko-pravoslavna, orijentalno-islamska i germanska). Različite civilizacije (istočna i zapadna, europska i azijska), zajedno sa spomenutim kulturama, također su obilježile ove krajeve i njihove ljude. Pripadnost tih istih ljudi različitim vjerama (katoličanstvo, bosansko kršćanstvo, pravoslavlje, islam, židovstvo) opet je na svoj način odgajala duhove. Doda li se tome i činjenica da žitelji ovih krajeva pripadaju različitim narodima (Hrvati, Srbi, Muslimani i još neke manjine), čija razdjelnica redovito slijedi vjersku pripadnost, donekle se dobiva skicirana, ali očito vrlo složena, kulturna, civilizacijska, vjerska i nacionalna slika ovih krajeva koja je temeljno "rodilište" svih sukoba i nesporazuma.

Analizirajući tu stvarnost, u govoru najvišim vlastima BiH Papa je kazao: "U ovim su se krajevima stoljećima susretali, a nerijetko i sukobili, Istok i Zapad. Ovdje se već dugo vremena, isto kao i danas, provjeravala mogućnost *suživota različitih kultura*, koje su, svaka na svoj način, obogatile vrijednostima ovaj kraj. U Bosni i Hercegovini zajedno žive južnoslavenski narodi, koje ujedinjuje podrijetlo, iako ih povijest dijeli. U ovome se glavnome gradu, na primjer, k nebu dižu katolička katedrala, pravoslavna katedrala, muslimanska džamija i židovska sinagoga. Ta četiri zdanja nisu samo mjesta u kojima oni koji vjeruju u jednoga Boga ispovijedaju svoju vjeru, nego su također i vidljivo upozorenje na vrstu građanskoga društva kojega ljudi ovoga područja žele izgrađivati, a to je društvo mira, čiji članovi priznaju Boga kao Gospodara i Oca svijetu."¹⁴

¹³ *Ondje*.

¹⁴ *Ondje*, str. IV.

Ivan Pavao II. ovdje je izrazio želju za skladnim suživotom koristeći sliku četiriju vrsta bogomolja u Sarajevu koje su na usluzi vjernicima različitih vjeronazora.

No, ova ista slika, odnosno zvukovi s tornjeva ovih istih bogomolja u sarajevskoj noći koji se ne slažu ni u izbijanju vremena dok cijeli grad miruje i spava, poslužili su u svoje vrijeme književniku Ivi Andriću za analizu mržnje u BiH, odnosno za opravdanje vlastita bijega iz te mržnje. Usp. I. Andrić, *Pismo iz 1920. godine*, u *Sabrana djela Ive Andrića*. Knjiga deveta: *Deca*, Sarajevo 1981., str. 186. Bijegu Ive Andrića iz postojeće mržnje, odnosno svakom bijegu iz mržnje ili pak prelasku iz jedne mržnje u drugu kako je to napravio Andrić, oštro se usprotivio jedan drugi veliki hrvatski književ-

2.4. "Nikada više rata!"

Rečenicu "Nikada više rata!" Papa je za vrijeme svoga boravka u Sarajevu izgovorio tri puta: najprije u svom govoru na svečanosti dobrodošlice u sarajevskoj zračnoj luci,¹⁵ potom u svojoj homiliji za vrijeme večernje molitve u katedrali¹⁶ i, na kraju, u govoru za vrijeme oproštajne svečanosti na aerodromu.¹⁷

Nakon što je napravio nekoliko koraka po pisti zrakoplovne luke, koja je tijekom rata često bila jedina vrata kroz koja je dolazila humanitarna pomoć, Papa je upozorio da sada na ta ista vrata ulazi on, "hodočasnik mira i prijateljstva" koji služi miru u pravdi i stvari pomirenja.

Već u svom prvom dodiru s ovdašnjim ljudima i krajevima snažno je podvukao: "Neka više nikada ne bude rata, neka više nikada ne bude mržnje i nesnošljivosti. To je pouka ovoga stoljeća i ovoga tisućljeća koji su se već približili svojem svršetku. Upravo s tom porukom započinjem ovaj svoj pastirski pohod. Logiku neljudskoga nasilja valja zamijeniti konstruktivnom logikom mira".¹⁸

Prije nego je ušao u zrakoplov koji će ga vratiti u Rim, Papa je ovu svoju želju nazvao čak molitvom. "Dopustite mi - kazao je - da prije povratka u Rim ponovim riječi: *Nikada više rata!* To je želja, ali ujedno i molitva, koju povjeravam srcu i umu svakoga. Ovo je za Bosnu i Hercegovinu uistinu vrijeme gradnje mira. Da bi se uspjelo u tako zahtjevnome pothvatu morate se oslanjati na one najbolje snage koje imate i na suradnju svih stanovnika Bosne i Hercegovine, svjesni da su svi ljudi braća, jer su svi djeca jednoga jedinoga Boga."¹⁹

2.5. Mir u pravdi

Pretpostavka svih zdravih odnosa među ljudima i narodima svakako je uspostava mira. Bez toga mira nema ni dobrih ekumenskih ni međureligijskih odnosa. Ali odsustvo rata još uvijek nije stanje mira, pogotovo ne onoga mira koji bi se temeljio na kršćanskim načelima. Prestanak rata, samo po sebi, mogao bi se pretvoriti i u početak dominacije jačega, odnosno nastavak patnja slabijega. Kraj rata, s toga stanovišta, osobito u BiH zapravo je tek najava mira jer, kao što reče Papa već u svom prvom obraćanju javnosti: "Mir će pobijediti ako svi budu znali raditi u istini i pravdi, idući istodobno ususret zakonitim očekivanjima stanovnika ovih krajeva..."²⁰ Ideja mira, utemeljenoga na pravdi i održivosti samo dok postoji stanje društvene pravde, koja je prepoznatljiva i

nik tražeći da "neimari" ljubavi trebaju ostati i nastojati smanjiti mržnju. No, složio se s Andrićevim zapažanjem o postojanju velike mržnje među različitim narodima u BiH pa je o tome napisao i pripovijetku čiji je naslov parafraza naslova Andrićeve pripovijetke. Usp. P. Šegedin, *Pismo iz 1972. godine*, u *Osvit* (Mostar) 1 (1995.) 5-30.

Ovoj raspravi pridružio se u svoje vrijeme i mostarski biskup Ratko Perić. Usp. *Pismo Petru Šegedinu*, u *GK* 26 (1995.) 6.

15 Usp. *Ondje*, str. II.

16 Usp. *Ondje*, str. III.

17 Usp. *Ondje*, str. VIII.

18 *Ondje*, str. II.

19 *Ondje*, str. VIII.

20 *Ondje*, str. II.

u Papinim govorima u Sarajevu, zapravo je sastavni dio klasičnoga kršćanskog koncepta države što ga je postavio još sv. Augustin.²¹

"Izgradnja je pravoga i trajnoga mira - veli Papa - zadatak koji je povjeren zalaganju svih": onima koji u rukama imaju vlast, institucionalnim formulama, običnim ljudima i njihovoj međusobnoj solidarnosti, susjednim državama, međunarodnoj zajednici. Posebice u BiH, naglasit će Papa: "Zgrada mira, da bi nakon tolike krvi i tolike mržnje bila čvrsta, mora počivati na odvažnosti praštanja. Valja znati pitati oprostnje i oprostiti."²² A uzajamni oprost stvara duhovni prostor i ozračje posevemašnjega mira unutar kojega je moguć istinski ekumenski i međureligijski susret.

2.6. Sklad na način mozaika

Papa je svjestan da prestanak zala koji se na ovim prostorima u neprekinutom nizu događaju već stoljećima, od kojih je posebice 20. stoljeće bilo katastrofično, kao i njegova molitva da ne bude više rata i da se uspostavi mir može postati stvarnost samo tako da svakomu bude osigurana mogućnost ostvarenja njegovih prava. To se treba dogoditi tako da svaki čovjek, svaki narod, svaka vjera, svaka kultura i svaki identitet nađe svoje pravo mjesto u ovom dijelu podnebesja te da mu nitko i ni na koji način ne ugrožava to njegovo nađeno mjesto. S druge strane, istovremeno postojanje različitih identiteta na istom prostoru, što se daje naći također i u Papinoj viziji svijeta, zapravo je odraz volje Stvoritelja, gospodara povijesti. Naime, ovaj i ovako raznoliki i raznobojni svijet Stvoriteljevo je umjetničko djelo a Gospodar povijesti je svakomu predvidio njegovo mjesto pod suncem. Razmišljajući upravo na takav evanđeoski način, Papa je stoga, već u govoru u zračnoj luci za vrijeme ceremonije dobrodošlice, mogao kazati: "Potrebno je, kao u mozaiku, da se svakoj osobi i narodu ovih krajeva jamči očuvanje njihova političkoga, nacionalnoga, kulturnoga i vjerskoga identiteta. Raznolikost je bogatstvo kada se pretvori u međusobnu nadopunljivost i u nastojanju oko služenja miru i izgradnji doista demokratske Bosne i Hercegovine."²³

Istu misao Papa je ponovio u svom govoru izrečenom za vrijeme susreta s najvišim predstavnicima vlasti rekavši: "Valja osigurati jednakopravnost etničko-vjerskim zajednicama. Bosna i Hercegovina je mozaik kultura, vjera, etničkih skupina, koje, ukoliko budu priznate i zaštićene u svojoj različitosti, mogu vlastitim darovima pridonijeti obogaćenju zajedničke baštine čitavoga građanskog društva."²⁴

Takvo očitovanje poštovanja prema svima drugima i borba za prava drugih omogućuje poglavaru Katoličke Crkve da, kao što je to uradio i na tolikim drugim stranama, također u svojoj propovijedi u sarajevskoj katedrali izreče zahtjev da se poštuje pravo Crkve na duhovni i društveni prostor kao i mogućnost njezina nesmetana djelovanja i u našim krajevima za koje pravo su mnogi dali svoje živote. "Na osobit se na-

21 Usp. Sv. Augustin, *De civitate Dei*, 19, 13.

22 *Ondje*, str. IV.

23 *Ondje*, str. II.

24 *Ondje*, str. IV.

čin spominjem - rekao je Papa - onih koji su vlastitom krvlju platili svoje svjedočanstvo ljubavi za Krista i braću. Neka njihova prolivena krv da de novu snagu Crkvi koja ništa drugo ne traži nego da u Bosni i Hercegovini može slobodno propovijedati Evandjelje vječnoga spasenja, poštujući pri tom svako ljudsko biće, svaku kulturu i svaku vjeru."²⁵

2.7. Prednost etičkih, moralnih i duhovnih vrijednosti

Na bilo kojoj strani svijeta, pa tako i na ovim prostorima, trajanje mira, društveni sklad i garancija prava svih imaju svoje pretpostavke: društvene, političke, ekonomske, nacionalne, kulturne itd. Papa to dobro zna i nikako ne zaboravlja, no inzistira prije svega na jednoj drugoj stvarnosti: "Potrebno je priznati - rekao je u svojoj propovijedi u katedrali - prednost etičkih, moralnih i duhovnih vrijednosti te pri tom braniti pravo svakoga čovjeka da živi u miru i slozi i osuđivati svaki oblik nesnošljivosti i progonjenja što svoje korijene imaju u ideologijama koje gaze osobu i njezino nepovrjedivo dostojanstvo."²⁶

Mir koji propovijeda Papa jest Kristov mir. Jedinствен mir. Mir različit od svakoga drugog mira. Jer svaki drugi mir je samo prividni mir. Ustvari, ako nije Božji, mir nema ni trajnoga temelja ni trajnoga opravdanja. Za razliku od svakoga drugog mira, koji je moguć privremeno, "mir koji Krist dariva svojim učenicima - razmišlja Papa - nije mir što ga pobjednici nameću pobijeđenima, jaki slabijima. Taj mir ne nalazi svoje opravdanje u sili oružja. On se, naprotiv, rađa iz ljubavi. Rađa se iz Božje ljubavi prema čovjeku i iz čovjekove ljubavi prema čovjeku. Posebno snažno danas odjekuje Božja zapovijed: 'Ljubi Gospodina, Boga svojega, svim srcem svojim... Ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe' (Pnz 6,5; Lev 19,18). Na tim se jakim pretpostavkama može učvrstiti i izgrađivati postignuti mir. I 'blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božjim zvati'" (Mt 5,9).²⁷

2.8. Jedino oprostjenje donosi pomirenje

Vjerojatno su teološki najjači i kršćanski najhrabriji trenuci u Papinim nastupima u Sarajevu bili oni u kojima je kao put mira predložio uzajamno oprostjenje. Kad je to izgovorio u svojoj propovijedi na stadionu Koševo, vjerojatno su mnogi koji su to čuli, osobito oni nepravедno ranjeni u ovom ratu, a takvih je zaista mnogo, osjetili grč u grlu, trnce u tijelu. U svojoj zatečenosti takvim Papinim prijedlogom vjerojatno će se prisjetiti i svoga trenutnoga unutarnjeg neslaganja s Papom. Da je netko drugi to izgovorio na Koševu, bojim se da bi bio izviždan. Ponajviše stoga što bi malo tko povjerovao da je iskren. No, prisutni katolici su na te Papine riječi zapljeskali u znak odobravanja i spremnosti slijediti Iva na Pavla II. te oprostiti.

Papa je najveći moralni autoritet na svijetu, glasnik potpuno pravednoga Sina Božjega koji je na Golgoti, baš dok je, iako pravedan, izdi-

²⁵ Ondje, str. II.

²⁶ Ondje, str. III.

²⁷ Ondje, str. V.

sao na stravičniji način nego itko u ovom ratu, vjerojatno na potpuno zaprepaštenje svojih mučitelja molio: "Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine" (Lk 23,34)! Osim toga, Ivan Pavao II. je mnogo više od onoga koji samo pripovijeda drugima o oprostima jer je davno pokazao da svojim životom stoji iza riječi oprosta. Naime, kad je ono bio teško ranjen u atentatu na Trgu svetoga Petra, malo nakon što je poslije dugoga liječenja izašao iz bolnice, otišao je posjetiti u zatvoru svoga atentatora samo zato da mu kaže kako mu oprašta. Vjerojatno, ni Ali Agca, kad je to čuo, nije bio ništa manje zaprepašten negoli oni mučitelji s Kalvarije.

Zbog svega toga evo cijeloga odlomka u kojemu je Ivan Pavao II. govorio o opraštenju: "Draga braćo i sestre! Kad sam 1994. tako žarko želio doći k vama, u pameti mi je bila misao koja se očitovala izvanredno znakovita u sudbonosnome trenutku europske povijesti: 'Oprostimo i zatražimo opraštenje'. Rečeno mi je tada da ono nije pravo vrijeme za to. Zar sada nije došlo vrijeme za to?"

Vraćam se danas - nastavio je Papa - k toj misli i k tim riječima. Želim ih ponoviti kako bi ušle u svijest onih koje je ujedinilo bolno iskustvo ovoga grada i ovoga kraja, svih naroda i zemalja razdiranih ratom: 'Oprostimo i zatražimo opraštenje'. Ako je Krist naš zagovornik kod Oca, onda ne možemo ne izgovoriti te riječi. I onda ne možemo ne krenuti tim teškim ali nužnim putem opraštenja, koji vodi k dubokom pomirenju.

'Oprosti i primi mir', napomenuo sam - nastavlja Papa - u ovogodišnjoj Poruci za svjetski dan mira. Pri tom sam dodao: 'Opraštenje je, u svojem najistinskijem i najuzvišenijem obliku, čin čiste ljubavi' (usp. br. 6), kao što je to bilo i pomirenje koje je Bog ponudio čovjeku po križu i smrti svojega utjelovljenog Sina, jedinoga Pravednika."²⁸

Papin govor je proročki snažan. Međutim, Ivan Pavao II. je svjestan da bi ga oni, koji ne razumiju govor evanđelja, mogli protumačiti samo kao naivan i utopistički pa posebice takvima ponavlja: "Sigurno 'praštanje je daleko od toga da isključuje istinu; ono je traži' jer 'bitna pretpostavka praštanja i pomirenja jest pravda' (ondje). Trajna je pak istina da 'tražiti opraštenje i oprostiti jest put posve dostojan čovjeka'" (ondje, br. 4).²⁹

Ovo svoje razmišljanje Papa je najavio već u svom govoru za vrijeme svečanosti dobrodošlice u zrakoplovnoj luci kad je rekao da: "Nagon osвете mora ustupiti mjesto osloboditeljskoj snazi opraštenja, koje će okončati zagrižene nacionalizme i zahtjeve što iz njih proizlaze."³⁰

Osim u spomenutom govoru na aerodromu i u propovijedi na stadionu Koševo Papa je inzistirao na opraštanju i u svojim drugim nastupima. U katedrali je za vrijeme večernje molitve okupljenima kazao: "Među vama je ovdje Petrov nasljednik, koji je došao kao hodočasnik mira, pomirenja i zajedništva. On je ovdje da bi sve podsjetio da Bog prašta samo onomu koji, sa svoje strane, ima hrabrost oprostiti drugima. Prijeko je potrebno otvoriti svoj um Božjoj logici kako bi se postalo dio Njegova naroda i moglo naviještati 'silna djela Njegove ljubavi' (usp.

28 Ondje.

29 Ondje.

30 Ondje, str. II.

1 Pt 2,9). Snaga je vašega primjera i vaše molitve od Gospodina onima, koji ga još nisu našli, isprositi odvažnost da traže oprostjenje i da sami oprostite drugima.”³¹ O istoj temi je govorio i u susretu s predstavnicima Srpske pravoslavne crkve,³² u susretu s trojicom članova Predsjedništva BiH,³³ u susretu s predstavnicima Židovske općine iz Sarajeva,³⁴ u susretu s predstavnicima Islamske zajednice BiH³⁵ kao i u govoru u prigodi predaje Međunarodne nagrade mira pape Ivana XXIII. četirima dobrotvornim ustanovama (Caritas, Dobrotvor, Merhamet, La Benevolencija).³⁶ Nije propustio govoriti o oprostjenju ni u govoru koji je izrekao u susretu s biskupima BiH za vrijeme radnoga ručka u rezidenciji kardinala Vinka Puljića. Biskupima je, između ostaloga, rekao također i ovo: *”Svjedočenje ljubavi promiče bolje razumijevanje među različitim kulturama i vjerama koje cvjetaju u ovim krajevima, jer bol i oskudica ne poznaju granice. Krotkim činom ljubavi pridonosite iskrenome dijalogu sa svim vašim zemljacima, nastavljajući tako izgradnju civilizacije ljubavi. Tako će praštajući i tražeći oprostjenje biti moguće izići iz uvojnice uzajamnoga okrivljivanja te odlučno krenuti putem moralne i građanske obnove. ’Kao što je Gospodin vama oprostio, tako i vi’ (Kol 3,13).”*³⁷

*”Pozvani ste - naglasio je Papa - biti nositelji nove kulture koja, izvirući iz nepresušnoga vrela Evanđelja, propovijeda poštivanje svih bez izuzetka, zaziva međusobno praštanje krivnji kao pretpostavku za preporod uljuđenoga življenja, bori se oružjem ljubavi kako bi sve više do izražaja dolazila želja za suradnjom na promaknuću zajedničkoga općeg dobra.”*³⁸

2.9. Dijalog je način rješavanja teškoća

O dijalogu kao načinu rješavanja problema koji postoje ili mogu nastati Papa je govorio u nekoliko navrata. Najprije je dijalog spomenuo u svom prvom sarajevskom govoru.³⁹ Obraćajući se biskupima BiH, ovako je govorio o dijalogu koji treba obilježavati odnose sa sljedbenicima drugih vjeronazora: *”Ustrajna i temeljita metoda dijaloga mora posebno obilježavati odnose s braćom pravoslavicima i drugom braćom kršćanima s kojima nas povezuju ne male veze vjere. Jednako tako srdačnim riječima i iskrenim stavom tražite razloge susretanja i razumijevanja sa sljedbenicima islama, kako bi se mogao izgrađivati miroljubivi suživot u uzajamnome poštivanju prava svakoga pojedinca i svakoga naroda.”*⁴⁰ Istu misao spomenuo je i u govoru upućenom muslimanskom izaslanstvu.⁴¹ Međutim, ipak je najizričitiiji bio u govoru što ga je izrekao u susretu s najvišim vlastima BiH. Tada je izrekao sljedeće misli: *”Metoda koje se*

31 Ondje, str. III.

32 Usp. Ondje.

33 Usp. Ondje, str. IV.

34 Usp. Ondje, str. VII.

35 Usp. Ondje, str. VII.

36 Usp. Ondje, str. VIII.

37 Ondje, str. VII.

38 Ondje, str. VI.

39 Usp. Ondje, str. II.

40 Ondje, str. VII.

41 Usp. Ondje, str. VII.

valja strogo pridržavati u rješavanju teškoća koje se pojavljuju u mučno-me hodu jest *dijalog* prožet slušanjem drugoga i uzajamnim poštivanjem. Metoda dijaloga, koja, unatoč, otporima, sve više dolazi do izražaja, od svih sudionika zahtijeva čestitost, odvažnost, strpljivost, ustrajnost. Trud će suočavanja biti obilato plaćen. Postupno će se moći izliječiti rane uzrokovane prošlim užasnim ratom i stvorit će se prostor za stvarnu nadu u budućnost dostojniju svih naroda koji zajedno žive na ovim prostorima.

Dijalog se mora razvijati - nastavio je Ivan Pavao II. - u poštivanju jednakopravnosti zajamčene svakome pojedinom građaninu preko odgovarajućih zakonskih sredstava, bez povlašćivanja ili obespravljanja bilo koga. Potrebno je žurno se založiti da se, u poštivanju dostojanstva ljudske osobe, svima zajamči rad koji je izvor ponovnoga započinjanja redovitoga života i razvoja. Potrebno je založiti se da se prognanicima i izbjeglicama iz bilo kojega dijela Bosne i Hercegovine osigura pravo povratka u njihov dom koji su bili prisiljeni napustiti u ratnome vihoru."⁴²

2.10. Dobrotvornost gradi miroljubivi suživot

Odluku pape Ivana Pavla II. da Međunarodnu nagradu mira pape Ivana XXIII. dodijeli četirima humanitarnim organizacijama, koje su u svom osnutku i djelovanju vezane svaka za po jednu vjeronazornu i narodnu grupu u BiH, treba vidjeti i kao čin kojim je Papa želio poduprijeti napore susretanja, solidarnosti i svakoga djelovanja u prilog miroljubivoga suživota. Nagradio je katolički Caritas, srsko-pravoslavni Dobrotvor, muslimanski Merhamet i židovsku La Benevolenciju. Uručujući nagradu spomenutim organizacijama, Papa je u prigodnom govoru rekao i ovo: "Vrlo rado sam prihvatio prijedlog da Međunarodnu nagradu mira pape Ivana dvadeset trećeg dodijelim četirima humanitarnim organizacijama koje su se posebno istaknule svojim zauzetim pružanjem pomoći i svojom skrbi u teškim godinama rata u Bosni i Hercegovini i u Republici Hrvatskoj. Organizacije koje predstavljate svojom su nazočnošću i svojim nesebičnim radom ispunjenim odvažnošću pružale znakove stvarne nade, pridonoseći tako ponovnoj izgradnji budućnosti pomirenja i istinske solidarnosti među različitim narodima i kulturama u ovim dragim krajevima.

Nagrada koju vam, cijenjeni Predstavnici humanitarnih društava, vezanih uz katoličku, uz srpsko-pravoslavnu, uz muslimansku i uz židovsku zajednicu, danas s radošću predajem, nadahnuta je željom za mirom što ju je posebno snažno pred cijelim svijetom očitovao moj časni prethodnik papa Ivan XXIII. (...)

Ova današnja dodjela Nagrade - nastavio je dalje Ivan Pavao II. - želi biti (...) i poticaj da nastavite djelovati velikodušno i dalekovidno u sadašnjemu trenutku obnove, radeći u prilog miroljubivoga suživota u Sarajevu, u Bosni i Hercegovini, i na cijelome ovdašnjem području. Ovom se dodjelom Nagrade isto tako želi očitovati želja da primjer što su ga pružile vaše organizacije, jednako kao i osobe i ustanove koje su

42 *Ondje*, str. IV.

vam slale pomoć da je podijelite potrebnima, i drugdje bude poticaj onima koji kane služiti miru i pomirenju među narodima."⁴³

3. IVAN PAVAO II. S PRAVOSLAVCIMA

Papa se s predstavnicima Srpske pravoslavne crkve susreo u jutarnjim satima u nedjelju 13. travnja. No, prije negoli se napiše nekoliko riječi o sadržaju govora koji je Papa izrekao za vrijeme susreta s delegacijom pravoslavnih Srba koju je predvodio pravoslavni dabro-bosanski metropolita Nikolaj, treba kazati nekoliko tehničkih podataka o tom govoru koji jedva da su poznati široj javnosti. Naime, taj govor Ivana Pavla II. izvorno je napisan ćirilicom na srpskom jeziku te je istim pismom i na istom jeziku objavljen u posebnom dodatku u *L'Osservatore Romano*,⁴⁴ zajedno sa svim drugim njegovim govorima u Sarajevu koji su svi, za razliku od ovoga upućenog Srbima, napisani latinicom i na hrvatskom jeziku. Očito je da je Papa, postupajući ovako, i na taj način želio očitovati prijateljstvo i poštovanje prema ljudima i Crkvi s kojima se susreo a koji imaju svoj oblik izražavanja. No, zanimljivo je da ni jedna od publikacija na hrvatskom govornom području, koje su objavile Papine govore u Sarajevu, ovaj njegov govor nije objavila u izvornom obliku. Ustvari, svi su ga tiskali latinicom a neki čak i preveli na hrvatski jezik.⁴⁵

Druga zanimljivost u vezi s ovim Papinim govorom otkriva se kad ga se studira. Naime, govor je napisan na srpskom jeziku ekavicom a citati Svetoga Pisma, kojih ima nekoliko, preuzeti su iz nekoga od izdanja na ijekavici ali upotrijebljene riječi u tim navodima nisu uvijek hrvatske. Budući da je govor tako i tiskan, to svakako dopušta zaključiti da je netko morao raditi na brzinu. (Koliko neobično, toliko zanimljivo!)

Govor je tematski podijeljen u četiri broja. U prvom, pozdravivši najprije sve pravoslavne Srbe u BiH, prema kojima, kako je rekao, gaji veliko poštovanje, Papa je pozdravio metropolitu Nikolaja i njegove suradnike koju mu "pomažu u službi upravljanja, osvećivanja i vođenja vernika Srpske Pravoslavne Crkve".⁴⁶ Nastavio je potom ovako: "Sa poštovanjem se obraćam i upućujem bratski pozdrav takođe Njegovu Blaženstvu Patrijarhu Pavlu i svim Pastirima vaših zajednica, koji duhovno vode ovaj deo Božijeg naroda u Bosni i Hercegovini, propovedajući Sveto Jevanđelje i služeći Svete Tajne."⁴⁷

U drugom odlomku govorio je o Božjoj blagodati koja ujedinjuje "u veri u Boga koji je Jedan i Sveta Trojica, koji nam se otkrio u Gospodu Hristu i sajedinjuje nas u počitanju i ljubavi prema Svetom Pismu, koje je zajednički koren nauke što su je propovedali Sveti Oci i učili već

⁴³ *Ondje*, str. VIII.

⁴⁴ *Usp. Ondje*, str. III-IV.

⁴⁵ *Usp. Govor Svetoga Oca na susretu s predstavnicima pravoslavne vjerske zajednice, u KTA - tjedni pregled vijesti (Sarajevo)*, 20. travnja 1997., str. 16-17.

U podnaslovu ovdje otisnutoga govora uredništvo KTA ipak izričito napominje da je izvornik pisan ćirilicom a da je doneseni Papin govor prijevod sa srpskoga jezika.

⁴⁶ *Ondje*, str. III.

⁴⁷ *Ondje*.

prvi vaseljenski sabori.”⁴⁸ Potom Papa poziva pravoslavce da svi budemo navjestitelji toga nauka slijedeći apostole kojima je data služba pomirenja (usp. 2 Kor 5,18). Zamolio je također da svi suvremenici, iako često privučeni laskanjem svijeta, sjedine napore da ”ponudimo jedinu Reč koja odista ozdravlja i blagodat koja uleva nadu”. Nakon što se dogodio strašni rat posljednjih godina - tako Ivan Pavao II. dalje - ”sad, u zoru novog hrišćanskog milenija, svi osećamo hitnu potrebu za stvarnim pomirenjem katolika i pravoslavaca” kako bi mogli što savršenije slijediti Krista Gospodina. Podvlači potom posebice: ”*Opraštamo i tražimo oprostjenje*: ovo je početak stvaranja novoga poverenja i novih odnosa među onima koji u Sinu Božijem priznaju jedinog Spasitelja čovečanstva.”⁴⁹

Treći broj započinje tvrdnjom: ”Baština koja nas spaja, živi dar Svetoga Duha, mnogo je više od onoga što nas još uvek deli, prečeći nam da u punome saglašavanju propovedamo našu veru.”⁵⁰

Jedinstvo kršćana bit će Gospodinov dar i za njega treba moliti. Krist, koji ide sa svojom Crkvom, neprestano poziva, dariva oprostjenje i blagoslov koji oživljava. Izvršujući Kristovu volju svi smo dužni propovijedati evanđelje kako bi rasla vjera iz koje jedine može zakraljevati mir. Taj mir ne može dati svijet. To je mir koji jedino Krist daje: ”Mir vam svoj ostavljam, mir vam svoj dajem. Dajem vam ga, ali ne kao što svijet daje” (Iv 14,27).

Četvrti odlomak sadrži poziv na zalaganje oko uspostave mira što će katolike i pravoslavce utvrđivati u svijesti da su braća u zajedničkom svjedočenju za Gospodara povijesti. Korake jednih i drugih neka vodi čežnja za punim mirom i konkretna volja da se izgrađuje takav mir i savršeno jedinstvo. Taj svoj poziv Papa naziva i molitvom koju upućuje Gospodinu. Osim toga, svatko je pozvan - zaključuje on - iskusiti i drugima priopćavati darove Božje, osobito dar vjere i dar života vječnoga.

4. IVAN PAVAO II. SA ŽIDOVIMA

Primajući predsjednika židovske općine iz Sarajeva i njegovu pratnju u poslijepodnevnim satima u nedjelju 13. travnja Papa je opet izgovorio prigodne riječi. Bio je to kratki govor koji je podijeljen u tri točke.

”Blagoslivljam Gospodina, Boga otaca naših!” bile su riječi kojima je Ivan Pavao II. započeo ovaj govor, pozdravio izaslanstvo koje mu je došlo izraziti poštovanje ali i sve židove u BiH. Mислеći na biblijski Stari zavjet, koji je zajednički katolicima i židovima, nastavio je ovako: ”Velika je duhovna baština, koja nas ujedinjuje u Božjoj riječi i koja nam je naviještena u Zakonu i Prorocima, za sve je nas stalni i sigurni putokaz na putu mira, sloge i uzajamnoga poštivanja. Bog je, naime, onaj koji navješćuje mir svojem narodu i koji je jamac dobara što proizlaze iz mira. On u nama pobuđuje snažno zalaganje za ostvarenje mira, jer je mir program dan Narodu Saveza.”⁵¹

48 *Ondje.*

49 *Ondje.*

50 *Ondje.*

51 *Ondje*, str. VII.

Drugi dio svoga govora započeo je Papa židovskim pozdravom: Shalom! (Mir!) definiravši potom mir kao dar Božji, s jedne strane, i kao čovjekovu zadaću, s druge. Ako je mir čovjekova zadaća, ovaj se za nje mora moliti i istovremeno zalagati da taj Božji dar urodi plodovima. To zalaganje započinje obraćenjem srca na što Bog onda uzvraća obiljem svoga blagoslova (Pnz 30,2-3).

"Odvajno, dakle, kao prava braća i baštinici obećanja, koračajmo putem pomirenja i međusobnoga praštanja. To je volja Božja (...). Mi, svjedoci Deset zapovijedi, dobro znamo da se zapovijed 'Ne ubij!' može savršeno opsluživati jedino velikodušnim prihvaćanjem zalaganja za ljubav."⁵²

Treći broj svoga govora Papa je posvetio želji da ljudi, uz Božju pomoć, idu rečenim putem "kako bi izgrađivali društvo u kojemu žalosti i suze više neće biti uzrokovane čovjekovim zlim djelima", kako bi pomogli izgradnju nove civilizacije utemeljene na ljubavi prema svima i izgradnju ljudske zajednice "koja će svoje temelje postaviti na trajne vrijednosti pravde, solidarnosti, suradnje, snošljivosti i poštovanja".⁵³

5. IVAN PAVAO II. S MUSLIMANIMA

Papa se u nedjelju 13. travnja, također poslije podne, susreo i s delegacijom Islamske zajednice u BiH koju je predvodio reisu-ulema ove zajednice dr. Mustafa ef. Cerić te i ovaj put održao prigodni govor podijelivši i njega u tri točke.

Pozdravivši najprije gosp. Cerića i njegove suradnike, Papa je uputio pozdrav i svim muslimanima u BiH te nastavio ovako: "Kao što vam je poznato, Crkva s poštovanjem gleda na muslimane, koji se, napominje drugi vatikanski sabor, klanjaju jedinome Bogu, živomu i subsistentnomu, milosrdnomu i svemogućemu, stvoritelju neba i zemlje, koji je govorio ljudima" (Nostra aetate, br. 3).⁵⁴

Toj vjeri u jedinoga Boga - nastavio je Ivan Pavao II. - koja muslimane približuje sljedbenicima drugih monoteističkih vjera, treba nadodati istinu da islamska vjera gaji veliko poštovanje prema Isusu kao proroku i prema njegovoj Majci Djevici Mariji. Potom je zaželio da ta vjerska blizina omogući uzajamno sporazumijevanje na ljudskoj i duhovnoj razini među različitim vjerskim zajednicama u BiH.

Drugi dio svoga govora Papa je započeo poznatim muslimanskim načinom ispovijedanja vjere: Bog je jedan jedini! Ustvari, taj dio njegovog govora glasi ovako: "*Bog je jedan jedini*, i u svojoj pravdi *zahtijeva od nas da živimo u skladu s Njegovom svetom voljom*, da jedni druge smatramo braćom, da se zalažemo za osiguranje mira na svim razinama u međuljudskim odnosima. Bog je sva ljudska bića postavio na zemlji da *hodočaste putem mira*, svatko polazeći od životnih prilika u kojima se nalazi, i od kulture kojoj pripada."⁵⁵

52 *Ondje.*

53 *Ondje.*

54 *Ondje.*

55 *Ondje.*

Ustvrdio je potom kako taj Božji naum poznaje i Islamska zajednica u BiH kao i svu težinu toga puta kojim valja ići da bi se taj naum ostvario.

"Kucnuo je trenutak - nastavio je Papa - ponovnoga početka iskrenoga bratskog dijaloga prihvaćanjem oprostjenja i praštanjem; kucnuo je trenutak svladavanja mržnji i osveta koje još uvijek priječe uspostavu istinskoga mira u Bosni i Hercegovini.

Bog je milosrdan. To je tvrdnja koju svi islamski vjernici poštuju i s kojom se slažu. Upravo jer je Bog milosrdan i jer želi milosrđe, dužnost je svakoga pojedinca prihvatiti logiku ljubavi kako bi postigao pravo uzajamno oprostjenje.

Bog, dakle, zahtijeva mir, koji je dar Njegove dobrote, i našim savjestima zapovijeda da ga poštuju. On želi mir između osobe i osobe, između naroda i naroda. To je ono što Bog zapovijeda, jer on sam svakome muškarcu i svakoj ženi očituje svoju ljubav zajedno sa svojim oprostjenjem koje spasava."⁵⁶

U trećemu dijelu Papa je zaželio da zajednice islama, koji je religija molitve, smognu snage te da se pridruže zazivu što ga ljudi dobre volje upućuju Bogu "kako bi, združenima nakanama, isprosilili djelatni mir što omogućuje življenje i učinkovitu suradnju za opće dobro".⁵⁷

6. ODJECI PAPINIH EKUMENSKIH I MEĐURELIGIJSKIH NASTUPA

Poznato je da je pohod Ivana Pavala II. Sarajevu već popraćen brojnim pozitivnim komentarima.⁵⁸ Neki od njih pojavili su se čak i prije negoli je Papa uopće stigao u Sarajevo. S druge strane, nesumnjivo je da će taj pohod i u narednom razdoblju izazivati različite reakcije. Među tim stvarnim ili mogućim reagiranjima nas u prvom redu zanimaju ona koja su očitovana u BiH i u susjedstvu a koja se tiču problematike koja je definirana naslovom ovoga članka: to je stvar ekumenizma i pitanja međureligijskoga dijaloga što je sve, naravno, vrlo usko povezano s međunacionalnom problematikom koja opet nije tema ovoga članka. Ipak valja podsjetiti da je ta povezanost vjerskoga i narodnoga u BiH u sociološkom smislu gotovo poistovjećujuća jer je u ovim krajevima nacionalno redovito omeđeno vjeronazornim a vjeronazorno nacionalnim.⁵⁹

⁵⁶ *Ondje.*

⁵⁷ *Ondje.*

⁵⁸ Usp. npr. razne novine koje izlaze po Bosni i Hercegovini među kojima su se pozitivnim pristupom osobito isticali sarajevski dnevnik *Večernje novine* i *Oslobodenje* koji u brojevima od 14. i 15. travnja 1997. Papinu pohodu posvećuju po nekoliko stranica. Među zanimljivim zapažanjima, koje su ovi dnevnik objavili i prije i poslije Papina pohoda, sa stanovišta ovoga članka osobito se ističu dva: onaj G. Herzoga, *Za dijalog islama i kršćanstva*, u *Oslobodenje*, 12. travnja 1997., str. 5 te onaj o medijskom praćenju Papina pohoda s naslovom *Zakopana ratna pera*, u *Oslobodenje*, 24. travnja 1997., str. 7.

Zagrebački *Vjesnik* i *Večernji list*, splitska *Slobodna Dalmacija* kao i druge novine iz Hrvatske popratile su Papin pohod također brojnim pohvalnim člancima.

⁵⁹ U vezi s ovom problematikom usp. članak Z. Dizdarevića, *Vjerski i(li) politički ekumenizam*, u *Oslobodenje*, 7. travnja 1997., str. 2.

No, bez obzira na sve to, čini se da je raspravu o odjecima Papi-
nih ekumenskih i međureligijskih nastupa najrazboritije započeti od
one neumjesne polemike koja se dugo, osobito po sarajevskim mediji-
ma ali i šire,⁶⁰ vodila oko toga kome Papa dolazi u Sarajevo te čak oko to-
ga što bi on, kada bude stigao tamo, morao reći.⁶¹ U svakom slučaju Pa-
pa je došao a da nije ispunio ničija sebična ili parcijalna očekivanja. Zap-
ravo, nije ih ni mogao ni smio ispuniti jer je, kao i svuda kamo god je
odlazio, i u Sarajevo došao samo kao papa, tj. kao neumorni operativac
službe koju obavlja. Ustvari, došao je u funkciji propovijedanja vječnih
vrednota evanđelja: ljubavi, pravde, jednakosti među ljudima, prava, ži-
vota, uljudbe itd. Prema tome, došao je u Sarajevo propovijedati, kao što
je samo zato odlazio i u svaki drugi kraj svijeta. A sve to zato što je kao
papa, po svojoj službi, najpozvaniji izvršavati evanđeosku Isusovu zapo-
vijed: "Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvoren-
ju" (Mk 16,15). Odnosno, što je dužan, i stvarno i moralno, stajati na če-
lu onih koji su poslušali Isusov nalog: "Pođite dakle i učinite mojim uče-
nicima sve narode..." (Mt 28,19). Došao je, dakle, kao kršćanski misionar
koji propovijeda ljubav. A obveza propovijedanja ljubavi uvijek je ba-
rem srazmjerna količini očitovane mržnje i prolivenoga zla da bi druš-
tvo moglo djelovati barem na moralnoj tzv. "pozitivnoj nuli". A mržnja
i svako drugo zlo ovdje su tekli potocima. I još uvijek, nažalost, teku. Za-
to, odnosno prije svega drugoga zato, da bi navijestio ljubav u grotlu do-
gođenoga zla, Papa je "žarko želio", kako je rekao, doći ovdje.

Sve druge priče su zaista samo priče.

Zbog svega toga čini mi se potpuno neumjesnim postavljati pita-
nje: kome je Papa došao Sarajevo? Kako je bilo neumjesno nekada, tako
je i danas. Jednako nevažnim čini mi se nagađati odgovor na to pitanje
jer se jedini pravi odgovor nalazi u malo prije preuzetim navodima iz
Markova i Matejeva evanđelja.

Što se tiče pisca ovih redaka i njegova načina razmišljanja, ipak
postoji najmanje jedno vrlo važno pitanje koje treba postaviti u vezi s
Papinim pohodom Sarajevu. A to svakako nije ono: kome je Papa došao?

Pa koje je pravo pitanje!?

Uključivši se u svoje vrijeme u raspravu o pitanju: kome Papa do-
lazi u Sarajevo? jedna je gospođa u zagrebačkom mjesečniku Kana napi-
sala ovo: "Kome je došao? Što se njega tiče, došao je svima. Ali pravo je
pitanje - tko ga je čuo? I kad je bio u Hrvatskoj, došao je svima, pozvao
sve, a tko ga je čuo?"⁶²

Iako se čini da postavka ove gospođe, viđena onako kako je napi-
sana, nije dokraja domišljena, ovoj poštovanoj dami treba zahvaliti što
je, iako prilično osamljena, pokušala usmjeriti raspravu u pravome
smjeru. Naime, kad se govori o potrebi domišljanja ovoga stanovišta,
mora se naglasiti kako su i njezin članak, kao i Papine govore, i čuli i

60 U ovu čudnu raspravu uključio se bio čak i zagrebački katolički tjednik *Glas Koncila* svojim uvod-
nim redakcijskim komentarom. Usp. *Kome je Papa došao u Sarajevo?*, u *GK* 16 (1997.) 2 (20. travnja
1997.).

61 Usp. M. Šagolj, *Papa i Mostar*, u *Oslobodenje*, 13. veljače 1997., str. 1; G. Picco, *Neka Papa interveniše
u Mostaru*, u *Oslobodenje*, 27. veljače 1997., str. 5.

62 B. Bagarić, *Sarajevska spona*, u *Kana* 5 (1997.) 25.

pročitati mnogi. Prema tome ni: tko ga je čuo? ne bi moglo biti ono najvažnije pitanje. Ustvari, pravo pitanje nameće se tek nakon što su Papu mnogi čuli: oni mnogi što su ih čuli ili pročitali, ili oboje, jesu li i hoće li ih poslušati? Stoga nije pravo pitanje ni: kome je Papa došao? ni tko je Papu čuo? jer su ga čuli zaista mnogi, nego je jedino pravo pitanje koje treba postaviti: tko će Papu poslušati? Tj. koliko je onih koji su spremni izvršavati ono što je kazao i na što je pozvao?

Osobno priželjkujem da ga poslušaju svi. Da svi postanu apostoli vječnih vrednota. I ne bi se nitko smio umoriti propovijedajući obvezu da ga poslušaju svi. No, osjećaj za realnost nameće zaključak da ćemo, uza svu radost što je očitujemo zbog življenja Papinih evanđeoskih poruka, u ovoj "dolini suza" i ubuduće, nažalost, morati slušati mnogo plača. Čak i na međuvjerskoj razini.

Isti osjećaj za realnost obvezuje da se cijeloj istini "gleda u oči". Tj., istina je da su Papin boravak, njegovi nastupi i govori izazvali mnogo pozitivnih odjeka i nema sumnje da će doprinijeti ostvarenju dobra. Ponosni smo na Ivana Pavla II. Svaki dobronamjernik priznaje Papi poštenje, otvorenost, zauzetost za svakoga ugroženog čovjeka, humanističku širinu, kršćanski optimizam, poniznu misionarsku prodornost. No, ne smije se zaboravljati ni one koji drukčije misle. Sjetimo se i ponekoga glasa iz katoličkih redova koji nije razumio razloge Papina pohoda Sarajevu. Ti glasovi, jer zaista nisu zabrinjavajuće brojni, nikako ne mogu dovesti u pitanje katoličku strukturalnu, teološku i dijalošku otvorenost, budući da je Katolička Crkva sebe definitivno postavila na put dijaloga sa svima koji to prihvaćaju. Ipak ne treba prešućivati njihovo postojanje.

S druge strane, mnogo više zabrinjava problematika odnosa nekih krugova inovjeraca prema Papi. Poznato je, naime, da ni samo ugovaranje Papinih susreta s predstavnicima Islamske zajednice u BiH kao i s delegacijom Srpske pravoslavne crkve u BiH nije išlo potpuno glatko te da je, povezano s tim, bilo podosta problema, o kojima u svoje vrijeme nije bilo razborito javno govoriti, a čije postojanje je ovdje i dopušteno i potrebno spomenuti. Osim toga, ignorirajući u ovom članku pokušaj atentata na Papu i prijeteeće letke koji su šireni po Sarajevu uoči njegova dolaska pa i sve političko-nacionalne probleme te masovno trganje plakata s njegovim likom kao i miniranje katoličkih crkava po Bosni, neki komentari sarajevskoga tiska poslije Papina boravka u Sarajevu, koji su npr. govorili čak o navodnom "križarskom opterećenju"⁶³ katolika iz BiH što se, prema tim istim tekstopiscima, očitovalo i za vrijeme svete mise na stadionu Koševo, nikako ne obećavaju prestanak plača.⁶⁴

Srpske reakcije su opet posebna priča. Njihovi mediji su gotovo posvema ignorirali Papin pohod Sarajevu. Srpski predstavnik u Predsjedništvu BiH odbio je dočekati i pozdraviti Papu u času slijetanja njegova zrakoplova u sarajevsku zračnu luku očitujući tako jednu vrstu

63 Usp. I. Milivončić, *Ne vide bruno - u svojem oku*, u *Slobodna Dalmacija*, 26. svibnja 1997., str. 6.

64 U ovom kontekstu zanimljivo je spomenuti da su se tih dana u Sarajevu pojavili i tekstovi kojima je smetalo čak i samo spominjanje imena nekadašnje bosanske kraljice Katarine jer je to za njih bila prijeteeća navodna "aktuelizacija kroatizirano orijentirane historiografije". Usp. E. Zgodić, *Katarina, Papa i Bosna*, u *Dnevni avaz*, 7. lipnja 1997., str. 13.

osobnoga i uopće srpskoga prezira prema Ivanu Pavlu II. i njegovu djelu. Komentari njihovih novina iz BiH nisu nam, nažalost, dostupni ali jedan članak, koji je vjerojatno jedan od najzlobnijih ikada napisanih o nekom Papi, ipak posjedujemo.⁶⁵ Njegov pisac Ivana Pavla II. naziva "zločincem koji je došao na mjesto zločina"; imenuje ga "poglavarom zločinačkog Vatikana", "Papom-ubojicom" koji "juriša na osvajanje istočnih, ponajprije pravoslavnih naroda". Papa je za njega "naš zlotvor i krvopija". Aludirajući potom na atentat u kojemu su Srbi 1914. ubili Franza Ferdinanda u Sarajevu, poslije čega je započeo Prvi svjetski rat, pisac ovoga članka naglašava da je Papa ipak otišao iz Sarajeva živ i zdrav ali samo zato što je Srbima dojadilo praviti svjetsku povijest.

Zaključak

Nesumnjivo je da je Ivan Pavao II. pokazao i u Sarajevu da je veliki prijatelj ljudi. Očitovalo se još jednom da su njegovo prijateljstvo i solidarnost to veći što su ljudi više ugroženi. No, njegov humanizam nije neka od modernih filantropija. Ustvari, to nikako nije. Zapravo, nasuprot svakoj filantropiji, on propovijeda kršćanski humanizam koji se temelji na kršćanskoj istini o čovjeku kao slici Božjoj (Pos 1,27), o čovjeku kojega je otkupio uskrsnuli Isus Krist, Pravednik, zagovornik i glasnogovornik svakoga čovjeka.⁶⁶

Ta istina stoji u temelju kako Papina ekumenizma tako i njegova podržavanja dobrih međureligijskih odnosa. Stoga nije nikakva farsa ni njegova izjava da grli sve stanovnike napaćene zemlje. Upozoravajući, k tome, da je BiH istovremeno područje susreta i sukoba, zaželio je da nikada više ne bude rata, da se gradi mir utemeljen na pravdi, da se živi skladno kao u mozaiku, da se različitost shvaća kao prilika za međusobno obogaćivanje, da u rješavanju svih pitanja prednost imaju etičke, moralne i duhovne vrijednosti; ustvrdio je da jedino oprostjenje donosi pomirenje te da je dijalog jedini način rješavanja poteškoća čijem nadilaženju i gradnji miroljubivoga suživota doprinosi i dobrotvornost.

Izrazio je radost zbog susreta s predstavnicima Srpske pravoslavne crkve, Židovske općine u Sarajevu te Islamske zajednice u BiH. Zaželio je poboljšanje ekumenskih odnosa, međureligijskoga dijaloga i uopće međuljudskih odnosa na ovom području. U promicanju tih vrednota ljudi vjere, kako predvodnici tako i sljedbenici, morali bi prednjačiti pa ih je sve, kao i katolike, pozvao da se aktivno uključe u izgrađivanje sretne budućnosti.

Neka ga poslušaju mnogi!

⁶⁵ D. Maslić, *Papa na srpskom mučilištu*, u *Oslobodjenje* (Banja Luka), 17. travnja 1977., str. 7. Na ovaj srpski članak reagirao je Ž. Kustić, *Zašto nisu ubili Papu u Sarajevu*, u *GK* 18 (1997.) 3 (4. svibnja 1997.).

⁶⁶ *Usp. Ondje*, str. V.

GLI ASPETTI ECUMENICI E INTERRELIGIOSI DELLA VISITA PASTORALE DEL PAPA GIOVANNI PAOLO II A SARAJEVO

Riassunto

Questo articolo è suddiviso in sei titoli. All'inizio si parla di Giovanni Paolo II che è un protagonista tranquillo e sicuro della amicizia tra le religioni e poi della sua teologia e della sua pastorale ecumenica in genere. La seconda parte, che è la più grande, descrive il Papa a Sarajevo come un amico degli uomini in azione ed è suddiviso in dieci titoli tematici: il papa abbraccia i sofferenti abitanti della terra; Sarajevo è "segno del nostro secolo"; Bosna ed Erzegovina è la terra dell'incontro e dello scontro delle diversità; "Mai più la guerra!"; la pace nella giustizia; concordia in maniera di mosaico; la preferenza dei valori etici, morali e spirituali; il perdono porta la riconciliazione; il dialogo è il modo della soluzione delle difficoltà e la beneficenza costruisce la convivenza pacifica. La terza parte descrive il suo incontro con gli ortodossi, la quarta con gli ebrei e la quinta con i musulmani. L'ultimo capitolo parla delle risonanze degli interventi ecumenici e interreligiosi del Papa.